

належать настанова на економію зусиль при отриманні грошей, що впливає на переконання про неможливість отримання великої кількості грошей чесним шляхом та поширеність різних видів девіацій у монетарній поведінці, значна роль грошової винагороди серед трудових цінностей, вплив рівня стабільності фінансового становища на соціальні настрої індивідів і груп. Водночас у громадській свідомості зберігається думка про гроші як про засіб експлуатації та соціальної нерівності, гроші залишаються закритою темою в спілкуванні. Тому пріоритетним завдання інвестиційної політики держави повинно сьогодні бути корегування грошової культури населення.

Список використаних джерел

1. **Про інвестиційну діяльність** : Закон України від 18 верес. 1991 р. № 1560-ХІІ. – Режим доступу : www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T156000.html.
2. **Про режим іноземного інвестування** : Закон України від 19 берез. 1996 р. № 93/96-ВР. – Режим доступу : www.zakon0.rada.gov.ua/laws/show/55-93.
3. **Пшенична В. П.** Розвиток механізму реалізації державної інвестиційної політики України: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Пшенична В. П. ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2011. – 20 с.
4. **Скринник З. Е.** Гроші як соціокультурний феномен у вимірах практичної філософії : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / Скринник З. Е. ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2007. – 40 с.
5. **Чистов С. М.** Державне регулювання економіки : навч. посіб. / С. М. Чистов, Т. Ф. Куценко. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.

Надійшла до редколегії 10.05.13

УДК 35.085:316.344.42

Геннадій КЕРНЕС

*Національна академія державного управління
при Президентові України*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЯК МЕХАНІЗМ ЕКСПЛІКАЦІЇ ІНТЕРЕСІВ ЕЛІТ

Розглядається державна політика як механізм експлікації інтересів еліт.

Ключові слова: національні еліти, формування політики, стратегії впливу, зарубіжний досвід.

Геннадий Кернес. Государственная политика как механизм экспликации интересов элит

Рассматривается государственная политика как механизм экспликации интересов элит.

Ключевые слова: национальные элиты, формирование политики, стратегии влияния, зарубежный опыт.

Hennadii Kernes. Public policy as a mechanism for the explication of elite interests

The public policy as a mechanism for explicating the interests of the elites is considered.

Key words: national elites, policy formation, influence strategies, foreign experience.

Поняття державної політики є дуже дискусійним, воно має безліч визначень, і в межах кожного з них розкриваються ті або інші аспекти публічної діяльності. Так, у книзі «Публічна політика» Вейн Парсонс зазначає: «Оскільки держава змінює свій спосіб ведення легітимуючого дискурсу, змінюється і функція політики. Сучасна ліберальна демократична держава мала бути системою, що намагається визначити свою легітимність через політику. Гогвуд і Ганн наводять десять випадків вживання терміна «політика» в цьому сучасному сенсі: як позначення поля діяльності; як вираження загальної мети чи бажаного стану; як коректні пропозиції; як рішення уряду; як формальна авторизація; як програма; як результат; як наслідок; як теорія чи модель; як процес» [1, с. 32]. Із запропонованого переліку підходів у жодному не йдеться про політику як механізм експлікації інтересів еліт, не акцентується на способах переведення її прагнень і настанов у публічну площину, а саме процес прийняття державно-управлінських рішень.

На нашу думку, державну політику можна розглядати як механізм експлікації інтересів еліт. Обґрунтовуючи це, ми спираємося на праці Ю. Габермаса, В. Гошовської, Д. Істона, О. Оболенського, В. Парсонса, А. Пахарева, М. Пірен, Р. Мертона, Г. Спенсера та ін.

Метою статті є теоретична аргументація державної політики як суспільного феномену і механізму експлікації інтересів еліт.

© Кернес Г. А., 2013

За вихідну гіпотезу обрано твердження про те, що державна політика є соціальним механізмом трансформації інтересів та потреб еліти, саме через державну політику здійснюється експлікація ціннісних вимірів представницької частини суспільства і відбувається взаємоузгодження особисто цінного та суспільно значущого. Така теоретична конструкція не є випадковою, її можна вважати деякою трансформацією теорії Девіда Істона щодо змісту процесів формування та реалізації державної політики (модель «Чорної скриньки»). Синтезуючи кібернетичний підхід Н. Вінера та теорію соціальної дії Т. Парсонса, Д. Істон виходить на визначення політичної системи через триаду «вхідні ресурси – політика – дії/рішення» (рис. 1; 2).

Рис. 1. Політична система Д. Істона

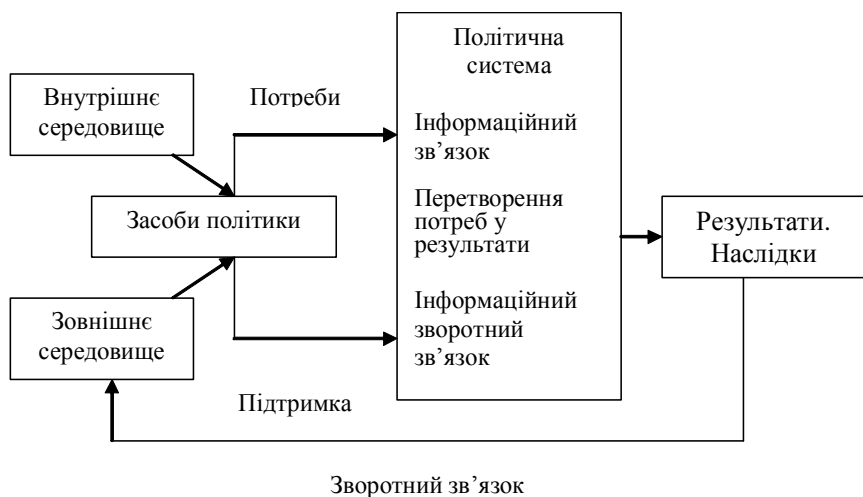

Рис. 2. Модель «Чорної скриньки» Д. Істона

На думку Д. Істона, системний аналіз політичного життя спирається на уявлення про систему, що перебуває в деякому середовищі і яка піддається зовнішнім впливам, що можуть внести істотні зміни до показників системи за межі їх критичних значень. У межах цього аналізу важливим є припущення, що, для того щоб вижити, система повинна бути здатною відповідати за допомогою дій, що усувають стрес. Дії влади мають ключове значення в цьому сенсі. Тому для дій, причому і ефективних, влада повинна мати можливість отримувати необхідну

інформацію про події. Маючи інформацію, влада здатна забезпечити протягом деякого часу мінімальний рівень підтримки системи» [5]. Зовнішнє середовище формує імпульси, на які одночасно реагує політична система. Ці імпульси сприймаються політичною системою і перетворюються на політичні рішення і дії. Існують два типи імпульсів, що впливають на політичну систему, а саме вимоги й підтримка. Вимоги пов'язані з об'єктивацією зовнішнього середовища (міжнародні політичні, екологічні та суспільні системи), і саме через це політична система не здатна функціонувати. Лише вимоги без належної підтримки здатні зруйнувати політичну систему. Тому політична система органічно поєднує в собі як вимоги, так і підтримку.

Вимоги містять у собі механізми розподілу суспільних благ і послуг, регулювання поведінки, соціальні засоби комунікації та обміну інформацією. Підтримка політичної системи виявляється, перш за все, у дотриманні законів, участі в політичному житті, лояльному ставленні до влади, наданні послуг, фінансуванні політичної системи, виконанні військової повинності, сплаті податків тощо. Вхідні імпульси перетворюються політичною системою, на основі чого приймаються рішення й виконуються політичні дії. Змістом вихідних імпульсів є: регулювання поведінки і взаємодії в суспільстві, розподіл цінностей і послуг; створення законів і норм. Потрапляючи в політичну систему, вимоги і підтримка перетворюються на політичні рішення і дії. Вихідні імпульси впливають на зовнішнє середовище (громадян, сусідні країни, світову громадську думку), яке, у свою чергу, реагує на рішення політичної системи, посиляючи на її вхід нові імпульси. Так утворюється контур зворотного зв'язку, що відіграє важливу стабілізуючу роль і допомагає системі зняти стрес, викликаний імпульсами зовнішнього середовища.

Детальний розгляд моделі функціонування політичної системи, запропонованої Д. Істоном, не є зайвим, адже, по-перше, вихідна гіпотеза стосується державної політики як механізму експлікації інтересів еліт, саме така модель може стати похідною для її наступної адаптації до обраного предмета дослідження; по-друге, розглядаючи державну політику як механізм, ми все одно спираємося на методологію соціального моделювання, оскільки соціальний механізм, до якого належить державна політика, є нічим іншим як засобом/способом переведення суспільних інтересів у конкретні державно-управлінські рішення; по-третє, політику можна розглядати і як середовище функціонування еліти, звідси вибудовується друга логічна частина нашої гіпотези – припущення про те, що саме через державну політику відбувається взаємоузгодження особисто цінного та суспільно значущого (тут варто зробити деяке уточнення: така теоретична надбудова може лише накладатись на моделі державної політики, побудовані в межах демократичного політико-правового режиму, адже в інших випадках така конструкція втрачає сенс).

Переходимо до аналізу еліти з точки зору її структурного контексту, задля цього проведемо порівняльний аналіз підходів до її типологізації, переважно орієнтуючись на сучасні наукові узагальнення, що склались у суспільних науках України. В. Гошовська розглядає еліту в розрізі двох контекстів, а саме політичному та володарюючому. На її думку, поняття «володарююча еліта» стосовно «політичної еліти» є ширшим і охоплює всі групи, які мають владні ресурси, зокрема економічну, військову, бюрократичну, ідеологічну та власне політичну еліти. Термін «політична еліта» використовується лише стосовно керівників держави, членів уряду, депутатів, тобто тих, хто безпосередньо приймає політичні рішення на державному або регіональному рівні. Нині в різних колах, як наукових, так і ненаукових, говорять про політичну еліту, зараховуючи до неї всіх вищих державних чиновників, депутатів та лідерів політичних угруповань. Багато науковців поряд з поняттям «політична еліта» досить часто використовують дефініції «політичний клас» – сукупність осіб, професійно задіяних у сфері політики, та «правлячий клас» – вища суспільна група в системі соціальної ієрархії, з якої рекрутуються представники політичного класу [3, с. 13 – 18]. При цьому проводиться типологізація за такими критеріями: приналежність до влади (правляча та неправляча); рівень компетенції (вища, середня, місцева); результати діяльності (еліта, псевдоеліта, антиеліта, квазіеліта); походження/соціальний статус («еліта крові», аристократія, еліта багатства, еліта знань тощо); політико-правовий режим (деспотична, тоталітарна, ліберальна й демократична); зв'язок із зовнішнім середовищем (закрита та відкрита). Можна погодитись із такою позицією вченого, але за деякими позиціями хочемо зробити певні уточнення. По-перше, еліта не завжди кооптується до політичної влади. Так, мистецька, духовна, наукова, культурно-просвітницька, спортивна еліти існують зовсім в інших соціальних просторах, ніж інститут влади, при цьому не менш значущо впливаючи на суспільно-політичну думку. По-друге, поняття «володарююча еліта» пов'язане з владним ресурсом, який дозволяє їй застосовувати легітимний примус задля задоволення власних інтересів і потреб. Проте сьогодні в найбільш розвинутих соціальних практиках владний ресурс виглядає дещо трансформованим, звичайна суб'єкт-об'єктна форма взаємодії із чітко визначеними соціальними ролями втрачає свою актуальність. Для підтвердження цього наведемо тезу Ю. Габермаса, який у статті «Що таке деліберативна політика?» пише: «Відповідно до республіканських поглядів, політика не розчиняється в посередницькій функції; скоріше, вона конститутивна для процесу соціалізації в цілому. Політика розуміється як форма рефлексії над життєвим контекстом звичаїв. Вона відтворює середовище, у якому члени природно створених солідарних спільнот усвідомлюють свою взаємообумовленість один одним і як громадяни держави за власним бажанням і усвідомлено розвивають задалегідь встановлені відносини

взаємного визнання, утворюючи асоціацію вільних і рівних носіїв прав. Поряд з ієрархічною регулятивною інстанцією верховної державної влади і децентралізованою регулятивною інстанцією ринку третім джерелом суспільної інтеграції є солідарність» [4, с. 382] (тут і далі переклад наш. – Г. К.). Таким чином, соціальний феномен володарювання вже не розглядається з приводу догмату права, традицій, звичаїв тощо, а виникає як рефлексивна ознака суспільної комунікації, тому говорити про володарюючу еліту в політичному контексті в деяких випадках (республіканська ідеологія) не є можливим. По-третє, розглядаючи політику як механізм функціонування еліти, ми спираємося на те, що політика є засобом узгодження суспільних інтересів, способом трансформації потреб та запитів суспільства в конкретні державно-управлінські рішення. Якщо так, то політична еліта – це індіферентне поняття стосовно владного ресурсу, адже групи лобістів чи представники фінансово-промислових груп можуть мати більш вагомий вплив, ніж представники політикуму.

Загальновідомо, що елітизм як науковий напрям набув свого значного поширення в межах політичних наук, отже, розглянемо думки декількох представників цього напрямку. Ю. Розенфельд у підручнику «Політологія» дає таке визначення поняттю «правляча політична еліта» – це соціально-політичні групи, які посіли найвищі позиції в суспільстві та володіють всією повнотою влади і можливостями впливу на суспільство». Далі вчений обґрунтовує власне бачення типологізації цього поняття: «Структурний склад еліти традиційно містить: «кращих» представників класу (соціальної верстви), тобто тих, що мають значні матеріальні та соціальні позиції; найбільш спеціально (фахово) підготовлених членів соціального угруповання щодо політичної (державницької) діяльності; поповнюється еліта (якщо вона є відкритою, а не автократичною) із підлеглих прошарків суспільства найбільш талановитими і корисними особами. Але реалізує свою владу еліта не загалом уся, а опосередковано через бюрократію й відповідні інститути влади, тому й легітимізується вона різними засобами (включаючи легітимацію) – через право, звичаї, силу, доцільність, харизму, адміністративні механізми, а інколи – через неосвіченість і забобони натовпу. Щоб опанувати та упорядити численні різновиди елітних груп у сучасному суспільстві, слід застосувати певні критерії... еліти в соціумі можна виокремлювати згідно зі сферою їх життєдіяльності та за функціональним призначенням. Відповідно виділяють: політичну, економічну, духовну, інформаційну, національно-етнічну, військову, професійну еліту та деякі субеліти» [2, с. 139]. Наведена позиція автора викликає деякі запитання: якщо критерієм типологізації обрано сферу життєдіяльності та професійне призначення, чому в переліку типів еліти з'являється професійна еліта? Чи не можемо ми політичну, духовну, економічну діяльність вважати професійною? Як можна віднести національно-етнічну еліту до сфери життєдіяльності або професійного

призначення? Отже, ми бачимо порушення принципу однастайності під час проведення типологізації. Також розглядати правлячу політичну еліту з точки зору зайняття найвищих позицій у суспільстві та володіння всією повнотою влади і можливостями впливу на суспільство, на наш погляд, не є доцільним. Правляча політична еліта формується і функціонує лише в межах такого соціального інституту, як держава, тому доречніше акценти переносити на зайняття домінуючих позицій у державі, адже у правовій державі легітимний примус можуть застосовувати лише державні інституції.

Зазначене свідчить лише про відсутність однастайності в розумінні змісту поняття «еліта», звідси відсутні однозначні підходи до його типологізації. Розглядаючи еліту як представницьку частину суспільства, що визначає вектори його розвитку на конкретному історичному етапі та посідає ключові позиції в системі соціальних ієрархій, спробуємо віднайти власний критерій для позначення типів та видів еліт. На нашу думку, таким критерієм може стати функціональна спрямованість еліти або її участь у процесах державотворення. Відповідно до цього еліту можна поділити:

- на публічну, тобто ту, яка визначає легітимний тип відносин між державою, суспільством та громадянами, встановлює формат відносин у межах держави та має засоби впливу на вольові відносини між людьми;
- духовну (культурно-просвітницьку), яка задає формат соціальної інтеграції й адаптації, забезпечує формування, підтримку й розвиток у суспільстві певної системи інституціональних цінностей (норми, звичаї, традиції, культурні зразки, інновації тощо);
- антрепренерську, яка визначає зміст соціально-економічних відносин у процесах суспільного відтворення (виробництво, споживання та перерозподіл суспільних благ).

Відповідно до такої типологізації елітою ми вважаємо представницьку частину суспільства, що визначає вектори його розвитку на конкретному історичному етапі. Залежно від історичного етапу і форм соціально-економічних відносин такою представницькою частиною були: політична та військова аристократія, лицарство, духовенство, діячі науки і культури, бюрократія, промисловці та підприємці, політики тощо. У суспільстві еліта виконує публічні, духовні й антрепренерські функції, ці функції неможливо роз'єднати як цілісну систему, що являє собою соціетальне середовище. У сучасному суспільстві більший потенціал має антрепренерська еліта, публічна еліта виражає її інтереси, а духовна перебуває в процесі трансформації у зв'язку зі зміною системи суспільно-політичних цінностей.

Розглянемо дві моделі особистості, у межах яких реалізується зв'язок між політикою й інтересами окремої людини. Перша модель була запропонована американським політологом Ф. Грінштейном, за його задумом існує каузальний взаємозв'язок між доквіллям і його сприйняттям різними акторами (рис. 3) [6, с. 117].

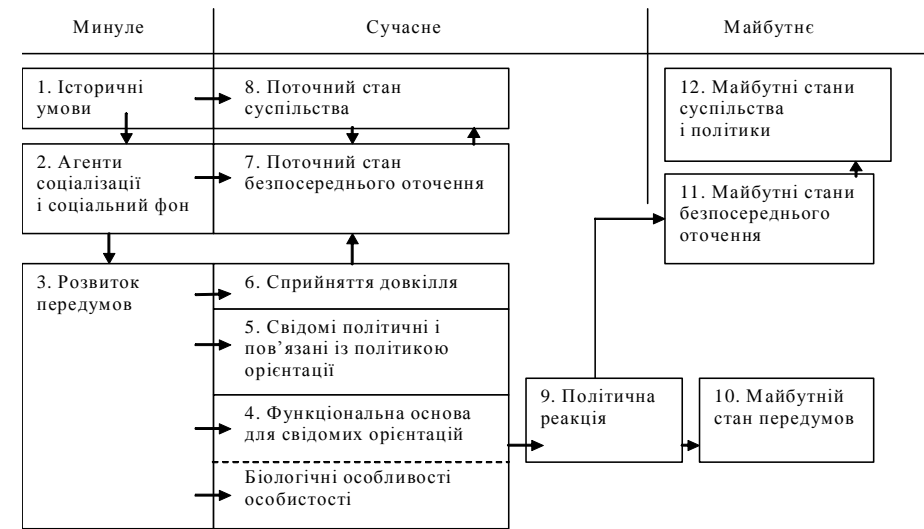

Рис. 3. Модель особистості за Ф. Грінштейном

За Ф. Грінштейном, політичне доквілля реалізується через буття кожної людини у вимірах минулого, сучасного та майбутнього. За цією моделлю реалізується антропоцентричний підхід у процесах розробки і реалізації політичних рішень; у її центрі стоїть людина з її реальними запитами і потребами. Детермінанти змін, стверджує вчений, паралельні детермінантам успіху в грі на більярді. Кількість куль, які здатен забити гравець, є частковою функцією розташування цих куль на столі. Паралель у політиці – це піддатливість політичного доквілля. Другою детермінантою успіху за більярдним столом є розташування кулі. Це аналогічно становищу актора у відповідному політичному контексті [6].

Модель особистості, за Ф. Грінштейном, додає до запропонованої ідеї такі аргументації: *по-перше*, політична реакція детермінована навколишнім оточенням, тому в центрі політики завжди стоять конкретні інтереси; *по-друге*, політика відтворює когнітивний зв'язок між минулим та майбутнім; *по-третьє*, політична реакція є функцією доквілля актора. Отже, політика є лише механізмом експлікації інтересів певних соціальних груп (у нашому випадку еліти). Наступна модель, запропонована Янгом, доповнює модель Грінштейна в частині структури уявного світу людини, яка залучена до процесу формування й реалізації політики (рис. 4) [7]. Пояснюючи зміст своєї моделі, Ян пише: «Понад усе, саме конфлікт між образом і досвідом обумовлює створення акторами моделей такого світу, яким він міг би бути... Світ, який міг би бути, дає окремим акторам і виробникам політики стимул до дії, утвердження мети» [7].

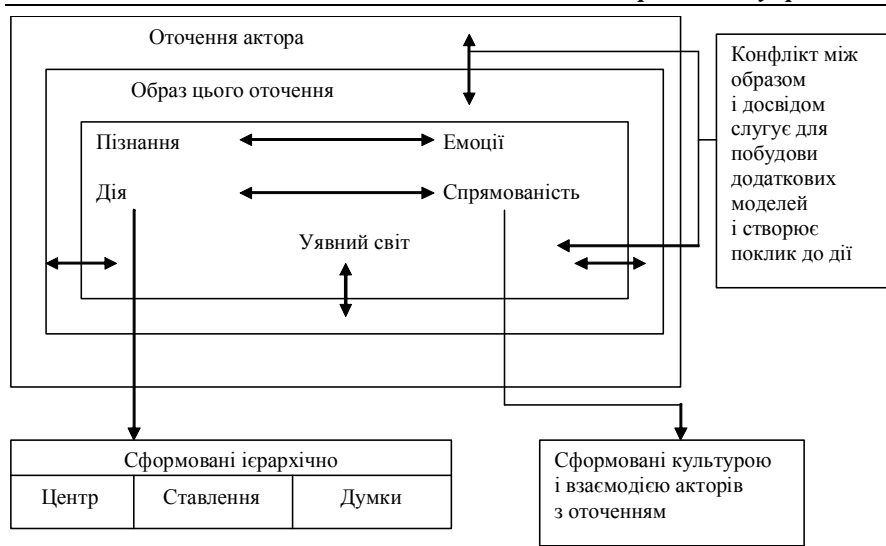

Рис. 4. Уявний світ виробника політики за Янгом

Доповнення нашої аргументації цією моделлю має на меті доведення двох тез, перша – сфера політики когнітивна за своїм змістом, вона є механізмом взаємозв'язку соціального світу із конкретною людиною; друга – уявний світ є об'єктивною реальністю політики, вона його моделює і втілює в буття суспільства. Отже, ми ще раз засвідчуємось у тому, що політика є механізмом експлікації інтересів еліт.

Задля логічного перекладу моделі «Чорної скриньки» Д. Істона на авторський зміст державної політики зобразимо її схематично (рис. 5).

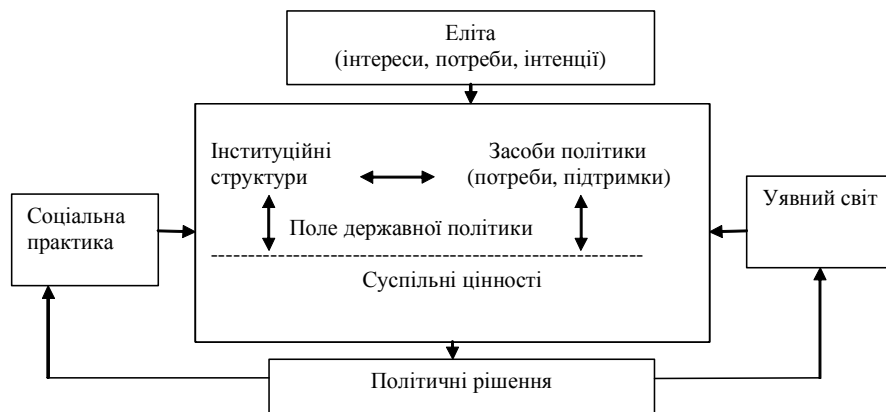

Рис. 5. Державна політика як механізм експлікації інтересів еліт

З проведеного дослідження зробимо такі висновки:

- еліта є представницькою частиною суспільства, що визначає вектори його розвитку на конкретному історичному етапі та посідає ключові позиції в системі соціальних ієрархій. Отже, основною метою її діяльності є забезпечення сталого та гармонійного розвитку суспільства, що існує у вимірах уявного світу і соціальної практики;
- свою основну мету еліта реалізує через засоби політики (потреби і підтримки за Д. Істоном), обмежуючись при цьому інституційними структурами (правом, звичаями, нормами, традиціями), формуючи при цьому нові суспільні цінності, що в подальшому реалізуються в соціальній практиці й утворюють основу уявного світу.

Список використаних джерел

1. Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу / В. Парсонс. – К. : Києво-Могилян. акад., 2006. – 520 с.
2. Політологія : підручник / Ю. М. Розенфельд, Л. М. Герасіна, Н. П. Осипова [та ін.]. – Х. : Право, 2001. – 398 с.
3. Українська еліта та її роль у державотворенні / за заг. ред. В. А. Гошовської. – К. : НАДУ, 2010. – 136 с.
4. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне : пер. с нем. / Ю. Хабермас. – М. : Весь Мир, 2003. – 416 с.
5. Easton D. Political Science in the United States: Past and Present / D. Easton // Discipline and History. Political Science in the United States / J. Farr, R. Seideman (eds). – 324 p.
6. Greenstein F. I. The Handbook of Political Science / F. I. Greenstein, N. W. Polsby. – 8 vol. – MA : Addison-Wesley, 1975.
7. Young D. Political Psychology: A Pluralistic Universe / D. Young // The Handbook of Political Psychology / Jeanne N. Knutson (ed.). – Jossey-Bass, 1973.

Надійшла до редколегії 07.05.13